

П Р И Л Е П 1919 – 2013 г.

Со потпишувањето на мирот во Неј на Сена (27 ноември 1919 г.) меѓу сојузните здружени сили и Бугарија биле санкционирани одредбите на Букурешкиот мировен договор од 1913 г. со кои Македонија била поделена помеѓу Србија, Грција, Бугарија и мал дел на Албанија. Извесни корекции биле направени само во однос на Струмица и нејзината околина, која и била одземена на Бугарија и била приклучена кон Кралството на СХС, а исто така мала измена била направена и во однос на границата со Албанија кај Дебар и манастирот Св. Наум. Со тоа, поделбата на Македонија била санкционирана.

Поделбата на територијата на Македонија во основа значела разбивање на етно-географската целина, со што била разбиена нејзината компактност и бил спречен непречен демографски, општествен, економски, културен и национален развој на македонскиот народ. Македонија се најде под власт на три различни, туѓи системи кои во себе носеа различни историски, јазични и културни традиции. Во новите општествено-политички услови македонскиот народ бил подложен на целосна денационализација и асимилација. Имајќи предвид дека се работело за туѓо тело во нивната среднина, политичките елити на сите три балкански држави, веднаш по добивањето на новите територии, институционално презеле енергични мерки со кои требало да се избршат и истиснат од индивидуалната и колективната меморија јазичните, етничките и историско – културните посебности на македонскиот народ. Исто така, пристапиле и кон промена на демографските карактеристики на населението.

Во составот на Кралството на СХС, Прилеп ќе биде седиште на околија во чии рамки влегувале 109 села. Во 1929 година Прилепската околија била дел од Битолската жупанија, а во Кралството Југославија била во рамките на Вардарска бановина. Според пописот од 1921 година, во Прилеп и Прилепско живееле 45.773 жители, а во 1931 54.480. Населението во најголем дел го сочинувале Македонци, а живееле и Турци, Роми и Власи.

Прилеп бил град со тесни и криви улици, без водовод и канализација, без урбанистичко решение, со ниски и темни куќи со широки и оградени дворови. Основното занимање на населението било земјоделството. Во времето кога делот на Македонија во рамките на Србија влегува во Кралството на СХС 86,4% од населението било селско, а 2/3 биле сиромашни. Со колонизацијата, српските власти настојувале да донесат во Прилеп и околината колонисти од другите делови на Кралството. Колонистите, поранешни учесници во Балканските и Првата светска војна, го добивале најплодното земјиште и биле населувани во делови на Македонија кои имале стратемско значење. За разлика од односот кон колонистите, македонските селани го поседувале најнеплодното земјиште, биле подложени на големи даноци и немале никакви права. Со посебен закон, Македонците не можеле да добијат земја надвор од местото на живеење. Со колонизацијата српските власти планирале да ја разбијат компактната на македонскиот народ, а самата да послужи за што побрза

денационализација и асимилација на Македонците. Државните институции воопшто не вложувале во развој на индустријата или во патната инфраструктура. Во Прилеп и Прилепско им се доделила земја на 304 семејства. Идејата на властите била да се спроведува големосрпската политика и докажувањето дека Македонците се Јужносрбијанци. Од колонизаторите биле формирани неколку села: Александрово, Петрово, Караѓорѓево, Милошево и Ново Лагово.

Иако најмногу се одгледувале житарици: пченица, пченка, р'ж, јачмен, овес, просо, грав и др., една од основните индустриски гранки во Прилеп и Прилепско бил тутунот. Околу 35-50% од вкупното производство на тутун во Кралството на СХС/Југославија се произведувало во Вардарска Македонија и Јужна Србија. Еден од најквалитетните бил тутунот од Прилеп. Тутунот имал големо економско значење за државата, како поради извозот така и за задоволување на сопствените потреби. Од тие причини, Владата на Кралството во Прилеп отворило магацин за откуп, сместување, манипулација и природна ферментација на тутунот. Во Прилеп во поголема или помала мерка биле застапени скоро сите стопански и индустриски гранки.

Политичките пројави во Прилеп и Прилепско по завршувањето на Првата светска војна почнуваат со активностите на великосрпските партии: Српската радикална партија, Српската демократска партија и Српската земјоделска партија. Активноста на овие партии се одвивале само во периодот на изборите поради фактот што истите немале поголемо влијание кај населението, биле преставници на влада која вршеше денационализација и асимилација на македонскиот народ и истите немаа прием кај народот, освен кај оние кои ја прифатиле големосрпската пропаганда.

Партија преку која македонскиот народ можел да ги реализира своите социјални и национални права била Социјалистичката работничка партија на Југославија (комунисти), подоцна преименувана во Комунистичка партија на Југославија, формирана во 1920 година. Во Прилеп, првата месна организација била формирана на 12 октомври 1919 година, од приврзаници на социјалистичките идеи и национални елементи. Имајќи го предвид социјалниот состав на населението во Прилеп - работници, чираци, калфи, занаетчии, тутинопроизводители и сл., постоеле погодни услови за активна политичка работа на партиската организација. Кон ова треба да се додаде и синдикалното организирање. Од 1921 година во Прилеп биле формирани повеќе подружници по струки: монополска, шивачка, кондурациска, касапска и др. На парламентарните избори од 1921 година, на листата на КПЈ бил истакнат Атанас Илиески. За време на изборите, тројца пратеници од битолскиот изборен округ биле избрани од листата на КПЈ. Но, со Обзнаната од 1921 година беше прекината легалната активност на КП, со што престана и активност на партиската организација од Прилеп. Меѓутоа, со формирањето на Независната работничка партија на Југославија како илегална партија на КПЈ, и во Прилеп биле формирани месни организации и скоевска организација.

Во 1925 година во Прилеп била формирана и месна организација на ВМРО (об.) на чело со Ордан Дебеломесо. Но, кон крајот на 1924 година работата на НРПЈ беше забранета, а со тоа и активност на партиската организација во Прилеп прекината. Во 1928 година партиската организација од Прилеп броела 6 члена.

Шестојануарската диктатура од 1929 година претставуваше удар врз работата на комунистичкото движење во Кралството Југославија, а со тоа и во Прилеп. Целокупната активност се одвивала во строга илегалност. Во такви околности во 1930 година бил формиран и местен комитет, со што се оживува партискиот живот. Во периодот од 1933 до 1938 г. активностите на малиот број на членови и симпатизери бил насочен кон агитации за бојкотирање на општинските и парламентарните избори и во организирање на демонстрации и штрајкови на монополските работници.

Партиската организација во Прилеп повторно заживува во 1938 година и тогаш броела 13-15 членови. Во 1939 година по повод 2 август 1939 година била организирана Илинденска прослава со излет и предавање, а во 1940 прославата била организирана на местото Шаторов Камен (фото 12). Планот на демонстрацијата бил разработен од страна на Месниот комитет. Предавање за значењето на Илинден пред присутните излетници одржал Борка Талески. При враќањето во градот, поворката од излетници почнала да извикува пароли против режимот на Кралството Југославија и Борка Талески повторно одржал говор. На таа демонстрација за прв пат отворено се зборувало за Гоце Делчев и Ѓорче Петров и за поврзувањето на таа борба со новите генерации.

Целокупниот културно-просветен живот во периодот меѓу двете светски војни бил подреден на политиката што ја спроведувало Кралството на СХС/Југославија, која била насочена единствено кон денационализација и асимилација на македонскиот народ, почнувајќи од промената на презимињата со додавање на наставката „иќ“, забраната за непризнавање на македонскиот јазик, издавање на весници и печатење на книги, па сè до формирање на разни културни друштва преку кои требаше да се асимилира македонскиот народ. Таквата активност на режимот била карактеристична и за Прилеп, каде во периодот меѓу двете светски војни се одвива и богат културен и спортски живот. Биле формирани: Трезвена ложа, Народен универзитет, друштвото „Абрашевиќ“, есперантско друштво „Свезда“, хорови, тамбурашки оркестри, блех музика, музичко-пејачки друштва, фудбалски клубови, планинарски друштва, шаховски клуб и сл.

Промените кои се случуваат во 1939 г. во централното партиско раководство на КПЈ имаат свое влијание и одраз во сите југословенски покраини во Кралството Југославија, а особено врз партиското организирање во делот на Македонија, во рамките на Кралството Југославија. Македонската партиска организација како составен дел на Комунистичката партија на Југославија (КПЈ), од нејзиното формирање па сè до доаѓањето на Јосип Броз Тито на чело на Централниот комитет (ЦК на КПЈ) и поставувањето на Методија Шаторов за политички секретар на Покраинскиот комитет на КПЈ (ПК на КПЈ) за Македонија, се карактеризира со повремени појавувања и периодична партиска активност, но сепак, далеку од сериозен и етаблиран политички фактор на македонската политичка сцена.

Со изборот на новиот ПК на КПЈ за Македонија на чело со Методија Шаторов, македонската партиска организација во периодот од 1940 до април 1941г. ќе ја зафати импулс на изразено политичко афирмирање и партиска консолидација. Резултатите од политичкото ангажирање набргу ќе се ефектуираат и веќе на 8 септември 1940 г. во Скопје, во присуство на делегати од скоро сите месни комитети, ќе биде одржана

Покраинска партиска конференција на која ќе биде усвоена „Резолуција“ како национална партиска програма. Значењето на Резолуцијата се согледува во потенцирањето на двете примарни прашања по опстанокот на македонскиот народ - решавање на националното и на аграрното прашање.

Поставувањето на националното и аграрното прашање како примарен интерес на партијата, потенцирано и актуелизирано од политичкиот секретар Методија Шаторов–Шарло, ќе значи политичко доближување не само до членовите на партијата туку и до народот. Со излегувањето од крутите и апстрактни политички програми на централата, кои дотогаш кај народот не побудувале некој позначаен ефект, и поставувањето на главните прашања како програмска определба на македонските комунисти, за македонскиот селанец и воопшто, национално обесправените народни маси значело завет дека македонските комунисти како политичка сила нема да ги изневери и ќе се бори за решавање на примарните прашања, кои биле од интерес на целата македонска нација. Токму поради ваквиот пристап, партиското раководство предводено од искусен револуционер, интернационален комунист каков што бил Методија Шаторов за кратко време успеало да го консолидира и зголеми партиското членство, да ги реактивира месните партиски организации меѓу кои и прилепската, а комунистичката идеја да ја актуелизира меѓу членовите и симпатизерите.

По периодот на стагнација од 1935 до 1939 година и политичка нестабилност проследена со голем број апсења, интернации и провали која ја беше зафатила партиската организација во Македонија, а во нејзини рамки и прилепската организација, благодарение на консолидацијата на централата доаѓа до заживување и афирмација и на партиската организација во Прилеп. Младите прилепски комунисти, поттикнати од прогресивните текови во Кралството Југославија и развојот на напредната слободоумна мисла прифатена и манифестирана од страна на прилепската интелигенција која студираше во универзитетските градови во земјата и надвор од неа, стануваа свесни за потребата од поагресивни облици на дејствување и настапување на политичката сцена, што се разликуваше и отстапуваше од дотогашниот тек на партиско работење под диригенство на постарите кадри. Како резултат на тоа, во септември 1939 г. прилепските комунисти од помладата генерација самоиницијативно го менуваат постојниот состав и избираат нов МК во кој влегуваат: Перо Ивановски-Тиквар - политички секретар, Мице Димески - организационен секретар, како и членовите на МК Кузман Јосифовски Питу, Крсте Црвенкоски, Марко Ристески - Стариот и Стеван Туте-Големиот. Новиот состав на МК во голема мера придонел за консолидација на прилепската партиска организација, нејзиното афирмирање и јакнење на нејзиното влијание врз работничката класа, интелигенцијата, младината и работните луѓе во градот и околните села.

Посмелиот пристап во решавањето на економските и политичките проблеми ќе резултира со многубројни акции на прилепските комунисти. Во 1938 г. токму тие ќе бидат организатори на штрајкот на монополските работници, кога 1500 работници една недела штрајкуваат за подобрување на нивната положба и повисоки надници. За потсетување е и активноста на прилепските комунисти во 1940 г., на големиот македонски празник Илинден, кога 2500 граѓани предводени од нив излегуваат од своите домови и демонстрираат на познатата Илинденска манифестација.

Слободно може да се каже дека прилепските комунисти беа организатори и предводници на сите организирани синдикални и работнички манифестации, штрајкови и демонстрации каде прилепските работници и занаетчији од разни бранши во периодот од 1939 до 1941 година го изразуваа својот револт и ги бараа своите права. На тој начин, младата формирана работничка класа предводена од прилепските комунисти го трасираше својот пат и својата улога и во годините на војната токму КП ќе биде главниот организатор и носител на НОБ на македонскиот народ.

Иако во услови на силна негативска, асимилаторска и потисничка политичка клима спроведувана од великосрпскиот режим во Кралството Југославија, сепак до 1941 година Прилеп како град доживува свој културно-општествен развиток. Во градот се појавија повеќе здруженија како „Коста Абрашевиќ“, Тутунското здружение, Планинарското здружение, Трезвената ложа и др. Напредните прилепски студенти и интелигенција се пробиваат меѓу искусните и признати политички партии на владеачкиот режим и успеваат да се наметнат во агитацијата и изборите за пратеници и општинските избори во 1935, 1936 и 1938 г., а Прилеп сè повеќе се етикетира како град во Македонија каде се договараат и конкретизираат изборните активности и кампањи.

Прилепската гимназија била расадник на напредни кадри кои подоцна ќе израснат во цврсти и предани борци за слобода, а партиската организација со текот на времето станува главната политичка сила која го организира, но и теоретски го едуцира народот во револуционерен дух, барајќи ги своите корени и потпирајќи се на илинденските традиции. За таа цел, во Прилеп била отворена книжарница која ја раководеле браќата Благоја и Никола Поповски, а која ги снабдувала прилепчани со богата литература којашто се изучувала на партиските курсеви, со што се издигала свеста кај народот, особено во поглед на осознавањето и решавањето на националното прашање.

Од друга страна, власта во прилепскиот регион на секоја партиска активност реагираше брзо и бескомпромисно. Таа го следела секој евентуален обид за будење на свеста на обесправените маси, не дозволувајќи нивно квалитативно израснување и организирање во посериозна политичка форма. Ваквата општествено-политичка активност на напредните прилепчани не останала незабележана од владеачкиот режим. Во сите акции кои ги организираше партијата доаѓало до судир со полицијата, по што следеле апсења и интернација на голем број напредни граѓани. Почитувајќи ги и доследно придржувајќи се на новите и строги правила за конспирација поставени од покраинското раководство и Методија Шаторов, Месниот комитет на Прилеп согледувајќи ја опасноста од апсења и провали, а со цел да ги заштити партиските кадри, непосредно пред априлската војна повеќето од компромитираните прилепски комунисти ги сокриваа и илегализираа.

Сето ова укажува на изразит револуционерен потенцијал со кој располагал Прилеп во годините непосредно пред војната. Оттаму, сосем нормално и очекувано е прилепската партиска организација да биде меѓу врвните партиски организации која меѓу првите ќе успее да го поведе македонскиот народ на патот до своето конечно ослободување. Очигледно е дека прилепските комунисти подготовките за национално ослободување и вооружено востание ги започнале уште пред 1941 година, кога во своите редови успеваат да консолидираат и обединат доволна критична маса и

раководни кадри кои спремно ќе одговорат на предизвиците во наредниот период. Градот Прилеп во страниците на својата историја ќе забележи изразито спремни партиски активисти меѓу кои особено се истакнувале Методија Шаторов, Перо Иваноски, Мирче Ацев, Кузман Јосифовски, Вера Ацева, Борка Талески, Трајко Бошковски и многу други кои учествувале во највисоките партиски органи и тела не само во локални рамки туку и во највисоките партиски раководни политички, а подоцна и воени органи. Овие кадри ќе ја понесат на свои плеќи и одговорноста и заслугата за текот на македонското национално и револуционерно движење и ќе бидат активни чинители на подоцнежните настани и НОБ.

Новите историски моменти кои го зафаќаат Кралството Југославија и нејзиното уништување како воено-политичка сила на Балканот, по наци-фашистичкиот напад од 6 април 1941 година, свое влијание ќе рефлектираат и во воено-политичката положба на Македонија и партиската организација.

Од април 1941 до крајот на 1942 година партиската организација во Македонија и нејзиното раководство, ќе се соочи со еден од најсложените моменти од нејзиното формирање. Во политичката игра која и претстои ќе бидат испреплетени интересите на двете соседни комунистички секции, КПЈ и Бугарската работничка партија (БРП), кои водени исклучиво од сопствен интерес ќе лобираат во круговите на Комунистичката интернационала - Коминтерна за освојување на раководната улога кај македонските комунисти.

Како резултат на окупацијата и опасноста од изолација, во мај Методија Шаторов Шарло заминува во Софија каде, по претходен договор, ја поврзува македонската партиска организација со БРП, со напомена дека ќе ја задржи автономноста на партијата. Методија Шаторов се враќа во Македонија и на членовите на ПК им соопштува за поврзувањето со БРП.

Во исто време, по капитулацијата на Кралството Југославија, Јосип Броз и неговите најблиски соработници од ЦК на КПЈ, согледувајќи ја сета сложеност на моментот и сериозноста по иднината на КПЈ, одлучуваат КПЈ да остане монолитна организација и да продолжи да функционира како единствена на целата територија, исто како пред априлските настани, со тоа што и македонската партиска организација (МПО) ја гледале единствено во југословенски рамки. Јосип Броз по добиените информации за поврзување на МПО со БРП реагира брзо и успева во август 1941 да извојува одлука од Коминтерната за враќање на МПО под раководство на ЦК на КПЈ. Сметајќи дека Методија Шаторов и членовите на ПК се главните виновници и иницијатори за поврзувањето на МПО со ЦК на БРП, донесува одлука со која го осудува Шаторов за злосторничко, антипартиско и контрареволуционерно дејствување. Осудувајќи го за предавник, донесува одлука за негово политичко елиминирање од КПЈ и ПК на КПЈ за Македонија и ги суспендира членовите на ПК од нивната функција. Во септември го испраќа делегатот на ЦК на КПЈ Драган Павловиќ со задача во Македонија да формира покраински воен штаб и да назначи ново покраинско раководство, со што ќе се забрзаат подготовките за започнување на вооружено востание. Меѓутоа, овие настани кои се случуваат во еден исклучително значаен период кога партиските организации во Македонија веќе ги започнаа активностите и се подготвуваа за вооружено востание, ќе предизвикаат длабока политичка криза меѓу

самите македонски комунисти и ќе влијаат врз текот на македонското револуционерно движење.

Иако партиската организација во Прилеп е една од најстабилните и најспремни месни партиски организации, сепак ниту таа не останува имуна на политичките случувања кои го зафаќаат политичкото раководство, особено ако се знае дека најголем дел од раководниот кадар во ПК бил кооптиран од прилепските партиски редови.

И покрај тоа што дел од раководните кадри во Прилеп се интернирани и затворени, веќе во март 1941 година скоро сите истакнати комунисти се враќаат во градот. На 30 март МК на Прилеп во куќата на Гоце Димитриоски во Варош одржува состанок на кој се разгледува политичката и безбедносната состојба во земјата и се даваат насоки за натамошното дејствување. На состанокот се врши реорганизација на МК во кој влегува Борка Талески, а на наредниот состанок и Крсте Црвенковски. Се донесува заклучок сите комунисти кои добиле покани за војска да се вклучат веднаш во евентуалната одбрана на земјата.

Во периодот меѓу двете светски војни македонскиот народ бил изложен на силен терор, експлоатација, непризнавање, колонизација, иселување и асимилација. Македонија била само полигон каде се судирале интересите на експанзионистичките балкански буржоазии. Режимот на Кралството Југославија бил омразен од непризнатите народи, а особено од работничката класа, селанството и прогресивната интелигенција. Во Македонија таа омраза била изразито силна. Македонскиот народ не сакал ни да помисли за нејзино враќање, а најмалку за одбрана на таквиот систем. Невозможно било и далеку од здравиот разум некој да сака да го ризикува животот за враќање на таа версајска творба во која македонскиот народ бил толку крвнички угнетувач, експлоатиран и национално потискуван. Од тие причини особено е дискутабилно сеќавањето на прилепските комунисти по ослободувањето, околу заклучокот за задолжителен одзив на повикот за мобилизација и одбрана на Кралството Југославија, ако постои сознание дека и членовите на МК не сакале да ја почитуваат оваа одлука. Останува отворено прашањето по чиј налог и директива МК на Прилеп постапи и донесе заклучок за одбрана на Кралска Југославија, ако се знае дека ПК не стоеше зад таквата наредба.

Веднаш по наци-фашистичкиот напад на 6 април 1941г., МК на Прилеп е активен и свикува состанок вечерта на 7 април, кој трае до раните утрински часови. Во согласност со ставот на ПК, и на состанокот на МК на Прилеп е оценето дека македонскиот народ со пропаѓањето на Кралството Југославија и со окупацијата од страна на фашистичките сили само ги менува господарите и од едно ропство паѓа во ново, уште потешко.

Понатаму било одлучено да се формират комисии за собирање на оружјето и друга воена опрема како и комисија за прифаќање на југословенските војници. Се разгледува и улогата на Одборот за народна помош и се зацртуваат неговите задачи во собирањето на прехранбени и други потребни артикли. За навремено информирање на членовите на МК бил задолжен Борка Талески, назначен за достава на радиоинформации.

На 8 април членови од МК се движат низ улиците и успеваат да ги ослободат затворениците, а подоцна ги сместуваат по куќите. Истиот ден започнува навлегувањето на германските трупи кои го блокираат градот, а капетан Тролер како командант на градот започнува со формирањето на квислиншка власт. На 9 април се одржува пошироко советување во присуство на сите членови на МК на Прилеп, како и секретари на ќелии и истакнати комунисти.

Кон крајот на април се одржува состанок на кој се анализира состојбата со партиската организација во селата и се даваат насоки за побрз продор во селата.

Прилепската партиска организација е една од највлијателните и политички најспремни партиски организации во Македонија. Како резултат на активноста на прилепските комунисти во периодот од април до 11 октомври 1941 година, партијата го зголемува своето членство на околу 100-тина членови во градот и 30 во селата, како и неколку симпатизерски групи.

По бугарската окупација на Македонија на 18 април 1941 година, во текот на мај 1941г. започнува воспоставувањето на бугарската власт во Македонија и во Прилеп. Интерес на новопоставениот систем е да го вклучат и македонскиот народ во окупациските структури на власта, но партијата забранува какво било влегување во нив. Единствено дозволено и оправдано од страна на партијата е влегување на нејзини кадри во власта, како шанса за вовлекување во окупаторските редови и можност за известителна и разузнавачка дејност заради информирање за намерите и плановите на окупаторот.

Првиот судир со бугарските власти прилепските комунисти го имаат на 9 јуни околу името на Градското читалиште и изборот на членови во неговата управа. Партијата испраќа свои кадри предводени од Борка Талески, кои во жестока дискусија со приврзаниците на бугарскиот режим успеваат да се наметнат со својот предлог за името на читалиштето „Гоце Делчев“. Подоцна ова ќе биде и мотивот за првите сослушувања од страна на бугарската окупаторска власт на истакнати прилепски комунисти.

На 22 јуни 1941 е нападат Советскиот Сојуз. Нападот значеше тревога и консолидирање на сите патриотски и комунистички сили од цел свет во одбрана на комунизмот. Ова е нов момент и оттогаш војната го менува својот карактер за СССР, од империјалистичка станува одбрамбена војна во која сите прогресивни сили се повикуваат во одбрана на првата комунистичка земја. Од тој момент се менува и воено-политичката проценка на настаните.

Веста за нападот на СССР е ударна тема и нова состојба во глобални рамки која се рефлектира и на регионално, балканско ниво, а секако и врз ставовите и однесувањето на Партиската организација во Македонија. Новонастанатата состојба е тема за која се дискутира на неколку месни партиски состаноци. Во Скопје, месната партиска организација на својот редовен состанок кој претходно бил закажан, по соопштувањето на оваа вест го менува донесениот дневен ред и се задржува на анализа на новите настани, при што едногласно била донесена одлука дека нема повеќе чекање, како и одлука за организирање и подготовки за вооружена борба со окупаторот. Вечерта на 22 јуни состанок одржува и МК на Прилеп, кој трае до изутрина. На состанокот се даваат задачи кои ја менуваат дотогашната партиска

активност и содржината на мирновременското дејствување. Нема повеќе простор за чекање и чување на кадрите, сега сите сили треба да започнат со подготовки за вооружена борба против окупаторот и нивните слуги. Месниот комитет донесува одлука и за формирање на Месен воен штаб во состав : Лазо Филипошки, Ордан Чопела Стеван Стојаноски –Роскопот и Вера Ацева.

На 23 јуни се одржува советување на кое присуствувале членовите на МК како и секретарите на ќелиите и истакнати комунисти, на кое биле изложени заклучоците од состанокот на МК одржан на 22 јуни. По состанокот, Вера Ацева како секретар на МК на Прилеп заминува за Скопје на средба со Секретарот на ПК на КПЈ за Македонија Методија Шаторов, каде го запознава со одржаните состаноци и заклучоци кои притоа биле донесени.

На 28 јуни 1941 година била формирана Воена комисија, како посебен орган на Покраинскиот комитет, истовремено вршејќи функција и на Воен комитет при Месниот комитет на КП за Скопје. Воената комисија ќе одржи три состаноци на кои биле донесени значајни одлуки во согласност со подготовките за оружено востание. На првиот состанок на Воената комисија била донесена одлука за формирање диверзантски групи. Набргу потоа одлуката била спроведена во повеќе месни партиски организации во земјата. Тоа, всушност, претставувал и првиот чекор во реализирањето на определбата за подготовки на оружен отпор. Воената комисија, која била под директни ингеренции на ПК и Методија Шаторов-Шарло, на својот трет состанок одржан во втората половина на август усвоила одлука за формирање на посебни борбени единици - партизански одреди, со што започнала да ја спроведува концепциската определба на ПК на КП за Македонија за оружено востание како програмска ориентација.

Набргу по формирањето започнува со работа и месниот воен штаб во Прилеп. Ордан Чопела бил задолжен за организирање на диверзантски групи и акции и испитување на објекти за напад, а Лазо Филипошки за обука на комунисти за партизанскиот одред, за ракување со оружје, како и за снабдување со облека и воена опрема за потребите на партизаните. Стеван Стојаноски бил задолжен за оружје и други огнени средства, а за началник на штабот била одредена Вера Ацева. Наредните денови се организирано пренесување на динамит од Скопје.

Кон крајот на јуни, водени од потребата за навремено информирање и засилена пропаганда, МК одлучува да се ангажира во стекнување на своја техника за печатење. Набавена е машина и преса, а подоцна и гештетнер. На неа работеле Мирче Ацев, Борка Талески, Крсте Црвенкоски и Коле Чашуле, а во септември се задолжил Борка Темелкоски. Летото започнува ширењето на првите летоци отпечатени на локалната техника. Оваа апаратура и техниката со која располагала прилепската партиска организација успешно работела и останува неоткриена до крајот на војната.

И покрај политичката криза која го зафаќа покраинското раководство во август и септември, која ќе резултира со елиминирање на сите претходни членови и назначување на нов состав на ПК на КПЈ за Македонија, за разлика од останатите месни раководства во земјата каде се појавуваат двојни раководства, настаните во ПК летото 1941 не оставаат поголеми последици по прилепската партиска организација. МК на Прилеп продолжува со утврдената динамика во извршувањето на поставените задачи, а во однос на прашањата за припадноста и раководењето со покраинското

раководство, се изјаснува дека разврската на кризата е во надлежност на повисоките партиски форуми и од тие причини МК на Прилеп ќе ја почитува нивната одлука.

Кон средината на август, месниот воен штаб во Прилеп ја разгледува можноста за извршување на диверзантски акции и саботажи. На 7 септември диверзанстка група составена од прилепските активисти Лазо Филипоски, Ѓоре Велкоски и Гуго Менкароски добива задача да изврши извидување на Богомилскиот тунел и да го проучи теренот и обезбедувањето на железничката линија Прилеп-Велес, заради рушење на тунелот во Богомила. Диверзантска група на 8 септември излегува на одреденото место, ја извршува задачата, меѓутоа доаѓа до престрелка со бугарски војници при што е убиен стражарот, а еден бугарски војник е ранет. **(фото 1)** По акцијата, бугарскиот окупатор започнува со затворања и следења на сомнителните комунисти и активисти.

Во август и септември 1941 г., МК и месниот воен штаб на Прилеп засилено вршат подготовки за формирање на партизанскиот одред. Поради мобилизацијата која ја вршат бугарските власти, МК донесува одлука членовите на партијата да не одговараат на поканите за мобилизација, да се илегализираат и подоцна да се вклучат во партизани. Кон крајот на август МК и месниот воен штаб донесуваат одлука од јадрото илегализирани активисти да се формира партизанска група која ќе излезе на Селечка Планина. Во септември, групата излегува и на теренот се формира Воен оперативен штаб во кој влегуваат: Киро Крстески Платник-командант, Трајко Бошкоски – Тарцан комесар и Јоска Орданоски одреден за партиски работи.

Во септември Борка Талески е назначен за член на новиот ПК и тој околу 25 септември 1941 г. заминува за Скопје. Талески ја одржува врската меѓу МК и ПК и при неговото враќање во Прилеп соопштува за донесувањето на одлуката за започнување на вооружено востание. Деталите околу точниот датум за излегување на партизанските одреди од конспиративни причини не биле соопштени веднаш и истите требало да бидат соопштени непосредно пред излегувањето. На 8 октомври 1941г. Лазо Колишевски пристигнува во Прилеп како член на Покраинскиот воен штаб. Било планирано да одржи состанок со Месниот воен штаб за да ги соопшти и утврди поединостите. Меѓутоа, доаѓа до полициска акција и поради опасноста од провала, планираниот состанок не се одржува. Лазо Колишевски го напушта Прилеп и заминува за Скопје. Сепак, успева на секретарот на МК на Прилеп, воедно и началник на Месниот воен штаб, Вера Ацева да ѝ ја пренесе директивата за започнување на вооруженото востание на 11 октомври.

Последните неколку дена се прават завршните подготовки. Најтесното партиско раководство и Месниот воен штаб на 9 октомври се состанува и донесува план за организирање на Одредот, при што биле утврдени и деталите за часот на нападот и објектите за напад во градот вечерта на 11 октомври. Планирано било одредот да вклучи 45 луѓе. Со првичниот план Одредот требало да се организира во три чети од по 15 души, и тоа: првата да дејствува на мариовскиот терен и да се поврзе со планираниот Кавадаречки одред, втората чета да дејствува на Бабуна и да се поврзе со Велешкиот партизански одред, а третата да дејствува на крушевско-кичевскиот терен и да се поврзе со Крушевскиот одред. Во меѓувреме, МК на Прилеп се поврзува со членови на околните месни комитети со кои се разгледува можноста за поврзување и

заедничко дејствување на партизанските единици на теренот. На 9 октомври МК на Прилеп ја испраќа Вера Оровчанец како врска во Велес, за утврдување на деталите за координирање и поврзување со Велешкиот партизански одред. Меѓутоа, врската не успеала да се сретне зашто на одреденото место не пристигнал претставник од велешката организација, и Вера Оровчанец се враќа во Прилеп.

Бугарскиот окупатор на 9 октомври врши полициски акции и успева да уапси некои од планираните партиски кадри кои требало да заминат во одредот, но на 10 октомври биле пуштени. Тој ден било пренесено и оружјето на Маркови кули.

По извршените подготовки, на 10 октомври се дадени последните насоки за дејствување на партизанскиот одред. Меѓутоа, на 11 октомври во Прилеп пристигнува курир од Велес, Вера Мирчева, која соопштува дека започнувањето на востанието е одложено, партизанските одреди да не излегуваат и да не се преземаат никакви акции. Прилепскиот местен комитет ја одбива директивата за одложување, констатирајќи дека сите подготовки се веќе завршени и нема никаква можност одлуката за започнување на востанието да се поништи, луѓето веќе се на терен и остануваат на претходната одлука за започнување на востанието на 11 октомври.

На 11 октомври 1941г. во 22 часот прилепските партизани влегуваат во Прилеп, вршат напад врз полициската станица (участакот)**(фото 2)** и затворот и ги сечат телефонските врски. По нападот на планираните објекти се повлекуваат на Маркови кули.

Наредниот ден, на 12 октомври, започнал претрес и градот бил блокиран од страна на окупаторската војска. Биле уапсени и претепани околу 700 луѓе.**(фото 2-а)**

Соочени со можноста од опколување, партизаните се повлекуваат кон Поречието, а потоа накај Селечка Планина. Дел од групата која не успева да се поврзе со останатите се враќа во градот и стапува во контакт со МК. На 14/15 октомври МК на Прилеп ја анализира состојбата и поради опасноста од апсење и провали одлучува сите пристигнати партизани во градот да се вратат назад во одредот и сите оние кои се во опасност да бидат фатени од полицијата веднаш да се испратат во одредот. По средувањето на почетните импресии, одредот се собира на Селечка Пл., а потоа заминува кон Степаничкиот манастир на планината Бабуна.

Набргу во Прилеп пристигнува курир од ПК од Скопје, кој на прилепчани им ја пренесува веста дека единствено Прилепскиот партизански одред успева да ја изврши планираната задача и одредот да опстане. Дознаваат дека Кумановскиот одред претрпува пораз на самиот почеток и целосно е разбиен, Скопскиот не е ангажиран во октомвриските акции, а другите планирани одреди воопшто не излегуваат.

Во октомври 1941 година се извршени и првите атентати врз бугарските агенти, а на 19 ноември загинава и првиот партизан во Прилеп, Спасе Николоски, кој не сакајќи да падне жив во рацете на окупаторот, се разнесува со бомба.

На 28 октомври Вера Ацева заминува на нова должност, како член на Бирото на ПК на КПЈ за Македонија.

Бирото на ПК на КПЈ за Македонија во состав: Бане Андреев, Лазо Колишевски, Борка Талески, Вера Ацева и Мара Нацева свикува состанок на 5 ноември 1941 година, на кој е направена анализа на изминатите случувања и е оценето дека и покрај одредените слабости, исфрлувањето на партизанските одреди има позитивен одраз во

развојот на НОД во Македонија. Одлучено е во првата половина на ноември да се формираат претходно планираните партизански одреди од страна на велешката, битолската, ресенската и крушевската партиска организација.

Историски гледано, 11 Октомври и излегувањето на терен на одредите и извршувањето на вооружените акции имаат огромно историско значење, согледано во прифаќањето на вооружената борба како програмска определба на партиската организација во Македонија, како и во демаскирањето на улогата на бугарскиот окупатор во Македонија. Но, објективноста на анализата на овој период упатува на заклучок за воен неуспех кој го доживуваат партизанските одреди. Неуспехот на воен план рефлектира влијание врз веќе започнатата политичка криза која ескалирала во сериозен партиски проблем.

Во ноември 1941 година компромитирани се многу членови на партијата. По неуспехот, борците се принудени да преминат во илегала, при што доаѓа до оптоварување на месните организации, чести апсења и провали. Истиот месец е уапсен и Лазо Колишевски. Бирото на ПК останува само со 4 члена: Бане Андреев, Мара Нацева, Борка Талески и Вера Ацева, по што доаѓа до силно фракционерство и поделба на мислењата на членовите во Бирото. Во ваква ситуација во ПК, кога врските со ЦК на КПЈ биле прекинати, влијание врз раководството ќе наметне делегатот на БРП-Бојан Б'лгарјанов.

Прилепскиот партизански одред сè уште се наоѓа на прилепскиот терен, но веќе се соочува со одредени организациони слабости. **(фото 3)** Останува осамен на теренот, без присуство на претходно планираните партизански одреди со кои било планирано поврзување и маневрирање на територијата. Во вакви услови, наместо преку акции и поврзување со селата на теренот, одредот неминовно бил врзан со снабдување на неопходни артикли од градот. Изостанала и помошта од повисоките раководни органи ПК и ПВШ, кои дезорганизирани и под влијание на кризата не можеле да одговорат на барањата на одредот. Тогаш, под товарот на одговорноста по животите на партизаните во претстојниот зимски период, секретарот на ПК Бане Андреев го испраќа Страшо Пинџур да ја пренесе одлуката за расформирање на Прилепскиот одред и распоредување на борците во Прилеп, Битола, Велес и Скопје таму каде што требало да презимат.

Покраинското раководство на чело со Бане Андреев неколку месеци ги остава месните партиските организации без доволна координација и раководна насока, не може да одговори на партиските барања и политички е немоќен да ја консолидира организацијата во Македонија. Иако ситуацијата во партиската организација барала неодложно советување во поширока форма и иако прашањето неколку пати било потенцирано од членови на ПК, на истото ќе се одговори дури на 7 јануари 1942 година, кога се свикнува покраинско партиско советување познато како Јануарско советување. Меѓутоа, сериозни подготовки за него нема да бидат направени. Советувањето било недоволно организирано, без присуство на сите членови на Пленумот и без претходно обработена и доставена програма до месните комитети.

И покрај тоа што на советувањето биле разгледани сите актуелни прашања за македонската партиска организација, до квалитативно подобрување на работите нема

да дојде, особено сега, по веќе отвореното влијанието на Бојан Б'лгарјанов и бугарската политичка линија.

Пролетта 1942 година ПК прави обид да се врати на линијата на вооружена борба, издава прогласи, директивни писма и во март/април донесува одлука за формирање и исфрлање на нови партизански одреди. Во периодот од април до мај 1942 г. биле исфрлени јадрата на Битолскиот, Скопскиот, Велешкиот и Прилепскиот партизански одред, но во услови на појавен дефетизам кај одредени кадри, не постигнале позначаен воен и политички успех.

Конфузноста во работењето на покраинското раководство од септември 1941 г. до пролетта 1942 г. било предизвикано од низа објективни и субјективни причини:

1. Партијата во Македонија и нејзиното раководство биле препуштени сами на себе. По заминувањето на делегатот Драган Павловик-Шилја, сè до доаѓањето на инструкторот на ЦК на КПЈ Добриое Радосавлевиќ при крајот на летото 1942 г., скоро цела година партиската организација во Македонија била оставена без координација и врски со централното раководство.

2. Партиската криза која го зафати раководството и се продлабочуваше и во месните партиски организации, по доживеаниот воен пораз на партизанските одреди, ќе биде идеална подлога делегатот Бојан Б'лгарјанов да го пласира ставот на БРП дека во Македонија, исто како и во Бугарија, нема услови за вооружена борба. Оваа теза дополнително ќе биде поткрепена и со самиот факт што кај еден дел од македонскиот народ сè уште не биле изживеани илузиите за ослободителната мисија на бугарскиот окупатор.

3. Македонското раководство по политичкото елиминирање на Шаторов, од своите редови не може да исфрли лидер, политички издигнат револуционерен кадар од таков ранг кој ќе успее да се спротивстави на надворешните влијанија и интересите на туѓите комунистички партии кои, за волја на вистината, секогаш стоеле во одбрана на своите интереси. Недостигот од ваков тип на партиски лидер, без своја национална комунистичка партија и свое централно раководство кое ќе биде репрезент на националните интереси на македонскиот народ, силно ќе се почувствува во времето на партиската криза. Тоа ќе доведе до појава на силна фракционерска борба и обвинувања меѓу самите комунисти кои, исправени пред сложеноста на ситуацијата, со ваквиот начин на некомпактно партиско дејствување единствено што успеваат е да ја дестабилизираат и онака слабата партиска организација.

Кризата која ќе ескалира во мај 1942 година ќе биде реално продолжение и последица на насобраните партиски грешки. Затоа и по вториот обид за исфрлување на партизански одреди во пролетта 1942 година, што ќе следи без претходно објективно согледување, грешките кои довеле до првичниот воен и политички неуспех на партизанските одреди од октомври 1941 година се повторуваат. Одредите и овојпат биле тесно условени со предиспозициите на територијата од каде потекнуваат. Немаат маневарска способност да оперираат на поширока територија, поради условеноста да се снабдуваат со неопходни средства за живот од месните партиски организации, кои во тие моменти се трансформираат во курири за достава на одредите. Не била почитувана ниту директивата дадена од ЦК на КПЈ, во која изрично се напоменувало во нив да влезат широките народни маси и компромитираните членови на партијата.

Спротивно на ова, тие биле пополнувани од партискиот кадар на месните партиски организации, со што дополнително ги слабееле партиските организации кои требало политичко-пропагандно да дејствуваат врз широките народни маси.

Пролетта 1942 г., акумулираните политички проблеми и фракционерската поделба во ПК (од една страна Бане Андреев, Мара Нацева и Страшо Пинџур, од друга Цветко Узуновски, Цветан Димов и Љупчо Арсов), ќе придонесат во повеќето месни партиски раководства да се формира критична маса, која незадоволна од политичките текови во партиското раководство и директното мешање на бугарскиот делегат Бојан Б'лгарјанов, ќе демонстрира силен политички отпор и бојкот и своето незадоволство во вид на писма и протести ќе го упати до ПК. Надминувањето на партиската криза се согледувало во итно свикување на пошироко советување и смена на ПК, којшто го сметале како најодговорен за политичката криза. Повеќето месни партиски организации го затвораат пристапот и не ги признаваат документите и директивите на ПК, со што најавуваат директен бојкот на неговата работа и бараат формирање на комисија која ќе ја раководи организацијата до формирањето на ново раководство. Судирот помеѓу македонските комунисти се заострил толку многу што се заканувала сериозна опасност од разбивање на единството на организацијата. Сепак, претставниците и од едната и од другата фракционерска група, соочени со можната опасност по опстанокот на партијата, покажуваат политичка зрелост тоа да се избегне и се согласуваат за формирање на ново раководство формирано од двете групи. Доаѓа до формирање на Привремен покраински комитет во состав: Цветко Узуновски, Љупчо Арсов, Мирче Ацев, **(фото 4)** Цветан Димов и Мара Нацева, кој ќе направи обид за надминување на проблемите во организацијата и сочуввање на партиското единство. Овој момент, всушност, ќе значи победа на македонските комунисти, кои исправени пред сложеноста на ситуацијата сепак на крајот од политичката криза донесуваат одлука да се надминат слабостите во работењето на организацијата и да започнат нова фаза во развојот на дејноста на организацијата. Од тој момент македонската партиска организација, а потоа поткрепена и со доаѓањето на Добриное Радосавлевиќ при крајот на август 1942 година и на Светозар Вукмановиќ- Темпо во почетокот на 1943 година, во целост ќе се стабилизира наредната 1943 година, кога македонското партиско и воено раководство ќе доживее организациони промени.

Во јуни 1942 година Покраинскиот воен штаб прераснува во Главен штаб на НОПОМ, а подоцна во 1943 година се преименува во ГШ на НОВ и ПОМ.

Летото 1942 г. се активираат и дејствуваат Прилепскиот партизански одред „Димитар Влахов“, Крушевскиот „Питу Гули“, Битолско-преспанскиот „Дамјан Груев“, Велешкиот „Пере Тошев“ и Мавровскиот партизански одред и направени се обиди за разгорување на вооружената борба и формирање на партизански одреди и во останатите организации во Штип, Гевгелија, Струмица и Кавадарци.

По надминувањето на политичката криза пролетта 1942 г. и по остранивањето на поделеното раководство, се успеало да се постават и основите на националната политичка платформа за целите на борбата на македонскиот народ и народностите во НОБ. На состанокот што се одржал на 22 јуни 1942 г. во Скопје било разгледано прашањето за политичката содржина на Илинденскиот проглас до народот, како и материјалите што требало да бидат испратени до сите партиски организации во

Македонија по повод 39-годишнината од Илинденското востание. Тогаш, на овој состанок била усвоена националната политичка линија која била прокламирана во Илинденскиот проглас. Во овие документи македонскиот народ првпат се повикувал „во борба за национална слобода за самоопределување и рамноправност за народна демократска власт.“

Имено, во оваа национална и социјална политичка платформа биле содржани четири основни принципи: македонскиот народ се бори за национална слобода преку општонародно востание; се бори за самоопределување, што значи дека се бори сам да одлучува за својата судбина; се бори за рамноправност, а тоа значи дека се бори за заедништво засновано на рамноправни односи и заеднички интереси и цели и се бори за народна демократска власт, т.е. не за буржујска власт туку за власт на широките народни маси, со доминантна положба на работничката класа на чело со КПЈ, а тоа значи дека се бори за социјализам.

Оваа национална и социјална политичка платформа декларирана од ПК е прва националната политичка линија која ја застапува ПК по остранивањето на политичкото раководство предводено од Шаторов, кој беше идеен творец на македонската национална политичка платформа содржана во Резолуцијата од 8 септември 1940 година.

На 2 март 1942 година, во бугарска заседа кај Чашка, меѓу селата Тројаци и Плетвар загинале Борка Талески и Лазо Филиповски. **(фото 5)**

Во текот на 1942 година во Прилеп и Прилепско покрај вооружените диверзантски групи биле формирани и дејствувале и двата партизански одреди „Димитар Влахов“ и „Ѓорче Петров“. Партизанскиот одред „Димитар Влахов“ е формиран на 16 мај 1942 во месноста Гавран, во близина на селото Дабница. Новоформираниот одред всушност во својот состав ги има борците од претходно расформираниот одред „Гоце Делчев“ од 1941 година кои останале на прилепскиот терен и од групата борци прилепчани кои биле прифатени од скопската партиска организација и кои се враќаат од Скопје во Прилеп. Активноста на одредот може да се сумира во два периода: период на воено-политички активности и политичка агитација по селата и период на вооружени акции и дејствување на теренот. Од посебно значење е активноста на одредот во селата, во кои се воспоставуваат и прошируваат врските и се создаваат воени комитети и бази. Како резултат на политичката активност, одредот бројно се зголемува со прилив на нови борци од градот Прилеп и од околните села и во јули истата година нараснува на 26 борци, кога е извршена и негова реорганизација. Одредот е поделен на две чети и формирани се штабови на четите во чиј состав влегуваат: командир, политички секретар, комесар за исхрана и нивни заменици. Активноста на одредот во овој период се зголемува. Се преземаат и се изведуваат акции по селските општини, во поголем број селски населби се одржуваат политички собири со селаните, се проширува мрежата на воени комитети и се создаваат бази за исхрана во поголем број селски населби. Како резултат на преземените борбени активности, приливот на нови борци е во постојан пораст, особено од селата, и во овој период одредот нараснува на 50 до 60 борци.

Партизанскиот одред „Ѓорче Петров“ е формиран при крајот на септември 1942 година, на просторот Азот-Бабуна од делови од реорганизираните и окрупнети

партизански одреди: велешкиот „Пере Тошев“ и прилепскиот „Димитар Влахов“, наменет за дејство на тиквешко-мариовскиот терен и на егејскиот дел од Македонија.

На подрачјето на Прилеп и Прилепско одредите „Димитар Влахов“ и „Ѓорче Петров“ дејствуваа до втората половина на септември, т.е. до декември 1942 година.

На 27 август 1942 година започнува офанзива од широки размери за уништување на партизанското движење во Прилепско. Прилепската партиска организација, како и скоевската и партизанските одреди биле известени за намерите на окупаторот и, во настојување да ги намалат последиците издаваат директива сомнителните да се засолнат. Партизанскиот одред „Димитар Влахов“ се поделил на две чети и постојано бил во движење со цел да не биде разбиен. На осми септември 1942 година во градот, по извршената блокада и престрелка, бил убиен Блаже Спирковски, а ранетите Киро Бајрамче и Блага Рампова биле пренесени во битолската болница. На 13 септември доаѓа до судир на првата чета на одредот „Димитар Влахов“ со бугарскиот окупатор на Мукос. Во судирот загинале 10 борци, а преживеаните 14 се приклучиле кон втората чета. По масовните апсења во Прилеп и селата на барање на полицијата, кметот на Прилеп испратил писмо до родителите на 35 души од Прилеп во кое барал во рок од пет дена да ги кажат адресите каде се наоѓаат нивните деца. Сите повикани, 33на број, биле затворени во коњушницата и во затворот. Уапсените биле изложени на тепање и изживување од страна на бугарските окупатори. Од затворените биле издвоени 19 души, кои на 19 септември врзани се упатиле кон селото Дабница. Тие биле издвоени за егзекуција. Во близината на Дабничка Река, по наредба на бугарскиот поручник Иван Куцаров, 18 души биле убиени, а само еден успеал да се спаси.

* *
*

1943 година престапува пресвртница во воено-политичката ситуација. Таа година на територијата на Македонија дојде до воено и политичко стабилизирање на народноослободителното движење. Се формира Централен комитет на Комунистичката партија на Македонија (ЦК КПМ), се формираа оперативни зони и слободни територии, како и нови партизански одреди, баталјони и бригади. Единиците на народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија (НОВ и ПО) преземаа вооружени акции против бугарските, италијанските и германските окупатори на територијата на Македонија која се наоѓаше под бугарска и италијанска окупација.

Во 1943 година партиската организација во Прилеп прими 91 нов член, а во партизанските одреди, баталјони и бригади влегле 106 нови борци од Прилеп и Прилепско. На 18 февруари во Прилеп бил издаден проглас против мобилизацијата на Македонци во бугарската војска.

Со формирањето на ЦК на КПМ во март 1943 година, Прилеп влезе во рамките на Втората оперативна зона. Секретарот на МК на Прилеп Благој Талески бил поставен за секретар на Битолскиот областен комитет на КПМ.

Бугарскиот окупатор постојано беше на штрек поради развојот на народноослободителното движење. Покрај организираните судски процеси и

изречените казни, голем број прилепчани кои ѝ биле сомнителни на власта биле праќани во трудови воени единици, работеле на патишта и други објекти. Во многу од логорите во Бугарија се наоѓале затворени голем број прилепчани.

На 18 август 1943 година се формира баталјонот „Мирче Ацев“ во кој најголем дел од борците биле од Прилеп и затоа истиот бил нарекуван „Прилепски баталјон - Мирче Ацев“. Прилепскиот партизански организација во духот на директивата на ЦК на КПМ и Главниот штаб на Македонија испраќа најмногу илегалци и антифашисти во редовите на партизанските единици.

Во 1944 година прилепската партизанска организација, по добивањето на писмото од ЦК на КПМ за избор на делегати за Првото заседание на АСНОМ ги предлага: Борка Темелковски, Вера Ацева, Крсте Црвенковски, Методија Андонов-Ченто, Пенко Здравковски, Љубе Тренески, Генадие Лешков, Методија Апостолски, Милан Подземски, Ристо Чапуноски, Петре Талески и д-р Јурај Заниновиќ и др.

Во 1944 година, на почетокот на мај во Прилеп загинаа секретарот на Околинскиот комитет Круме Волнаровски и членот на Обласниот комитет на КПМ Кире Гавриловски. Истиот месец беше формиран и партизанскиот одред „Борка Талески“. На 2 декември 1944 година во месноста Влашки Колиби во близината на с. Зборско била формирана Петтата Македонска (Прилепска) народноослободителна бригада. Таа успеа да амортизира дел од четничката „Вардарска дивизија“ и околу 250 души се ставија на страната на партизанското движење.

Нов импулс во развојот на народноослободителната борба беше одржувањето на Првото заседание на АСНОМ на 2 август 1944 година, кога беа удруени темелите на македонската држава во рамките на федеративна Југославија, а на воен план Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија ги започна операциите за ослободување на Македонија.

Бугарија капитулира на 9 септември, а на 10 септември 1944 годин Прилеп и неговата околина биле исчистени од бугарските и германските војски.

На 10 септември била одржана и Првата седница на Градскиот народноослободителен одбор на слободен Прилеп. Одборот издал проглас во кој се истакнувало дека НОО е привремен орган на народната власт, до спроведувањето на демократски законски избори. Прилеп живееше слободен живот околу десетина дена. Германската офанзива ги принуди единиците на НОВ и ПО на Македонија и НОО да се повлечат. Се до крајот на октомври, германските единици успеваат да го држат во свои раце Прилеп и главните комуникации. На 24 октомври Штабот на 15 Корпус издал наредба на 28 и 29 октомври 41 и 49 дивизија, да го нападне и ослободи Прилеп. По жестоките борби на единиците на НОВ и ПО на Македонија со германските сили, на 3 ноември 1944 година Прилеп беше ослободен. **(фото 6)** Во борбите за ослободување на Прилеп загинале 78 борци, стотина биле ранети, а Германците имале околу 160 мртви и стотина ранети.

ПРИЛЕП ПО ВОЈНАТА

Непосредно по конституирањето на македонската држава, на 6 август 1944 година беше направена првата административно-територијална поделба на Македонија. Федерална Македонија е поделена на четири области со околии и општини. Прилеп со неговата околина припадна во Битолската област. Во периодот од 1945 до 2004 година беа извршени повеќе административни поделби. Според последната поделба од август 2004 година со Законот за територијална организација на локалната самоуправа во Р. Македонија, Прилеп станува седиште на локалната самоуправа и кон него се приклучуваат 58 села.

Во периодот до завршувањето на Втората светска војна, заради објективни околности, владеење на туѓи системи и држави кои немаа интерес за инвестирање и вложување во развојот на териториите кои ги владееа, Прилеп како и останатите населени места во Македонија имаше белег на неразвиено подрачје на стопански, економски, културен и образовен план.

Прилеп со неговата околина беше во најголем степен земјоделски крај, со неразвиена индустрија и нагласена ниска општествена продуктивност. Поради ваквата поставеност, граѓанството имаше низок доход по глава на жител. Неговата главна преокупација во егзистенционална смисла беше насочена кон земјоделството, особено кон обработката на тутун, што преставуваше исклучително мачна работа, но и главна егзистениција на поголемиот дел од населението. Од вкупното работоспособно население во Прилеп и неговата поблиска околина пред војната (1939 г.), 73,4 % беше инволвирано во сферата на селското стопанство, а само 26,6% отпаѓаше на неземјоделските дејности. Од тие причини, а со цел да се излезе од таквата состојба, властите во Демократска федерална Македонија започнаа забрзан процес со преземање на мерки на сите нивоа. Се започна со засилени активности на економски, безбедносен, здравствен, културен и образовен план, но и мерки за забрзан стопански развој. Прилепчани, како и останатото граѓанство во Македонија, се соочија со сериозни проблеми и со санирање на последиците од војната, кои требаше брзо да се надминат.

Во Прилеп, како и насекаде, беа преземени активности за организирање на новата власт. НОО како носители на власта беа основната движечка сила на севкупните активности. Првиот одбор во Прилеп бил формиран на 8 септември 1944 година, а малку подоцна биле формирани и Околиски и Окружен НОО одбор. Сите тие имале одредени задачи во доменот на безбедноста, просветата, финансиите, снабдувањето и трговијата, земјоделството, шумарството и сл. **(фото 7)**

Новото општествено уредување претставуваше нов систем во секој домен, посебно донесените закони за општествено управување со стопанството кое и онака беше во незавидна состојба. Донесувањето на законите за аграрна реформа и колективизација, национализација, конфискација, експропријација и сл., внесе посебни потешкотии, но и скриени незадоволства меѓу населението. Многу прилепски семејства се најдоа на ударот на аграрната реформа. Нивната земја беше одземена и доделена на безимотните семејства. Особено тежок период по војната е времето на исполнувањето на првиот петгодишен план и формирањето на задруги па се до 60-сеттите години на XX век. Поголема посветеност беше насочена кон тутуно-производството и сосем малку кон индустрискиот развој. Освен Тутунскиот комбинат

кој беше носител на стопанството и егзистенцијата на граѓанството и селанството, егзистираа фабриката „11 октомври“, Мермерниот комбинат, Дрвно-преработувачкиот комбинат ШИК „Црн Бор“, прилепската Пиварница, „Жито Македонија“, фабриките „Партизан“, „Витаминка“ и некои други кои учествуваа со мал процент во вкупниот бруто-производ. Во наредните години, во прилепското стопанство се инвестираше во осовременување и реконструирање за подобро производство, особено во Мермерниот комбинат и фабриката „Црн Бор“, но и во изградба на нови индустриски капацитети – фабрики. Во тие години ќе започнат со работа и фабриките за текстил „Билјана“ и за мерни инструменти „Микрон“. Ваквите активности ќе ја намалат дотогашната невработеност, а со тоа ќе се подобри севкупниот стандард на граѓаните.

И покрај сите потешкотии со кои се соочуваше младата македонска држава, започнува забрзан процес на развој на сите нивоа. Електрификацијата зазема сè поголем замав. Се електрифицираат поголем број на населени места кои гравитираат кон Прилеп.

Инвестициските активности на Прилеп, со помош на централната Влада, во почетокот на 60-тите години во значителна мера ќе се зголемат. Тогаш ќе започне и проектот за изградба на акумулационото езеро кое ќе послужи за наводнување на земјоделските површини, особено на тутунот, но и за останатото земјоделско производство (шекерна репка, сончоглед, афион, коноп, маслена репка, лозови насади, бостан, компир, кромид, зелка и сл.). Во периодот од 1958 до 1962 година, стапката на пораст на бруто-производот во земјоделството е зголемена за 100%, што преставува извонреден резултат.

Националниот доход забележливо почнал да оди во нагорна линија, како и природниот прираст на населението. Стапката на раст на националниот доход по глава на жител изнесувала 4,7 %, што преставува висока стапка на развој. Таа стапка во значителна мера се зголемува особено во периодот на 60-тите и 70-тите години од XX век. Во тој период особено ќе биде засилен индустрискиот развој на градот и неговата поблиска околина, со што индустријата ќе стане носител на општествениот доход. Ќе бидат формирани поголем број на фабрики и во нив егзистенција ќе најдат многу работници. Меѓу нив се фабриките „Партизан“, „Рудар“, „Микрон“, фабриката за рамно стакло, за текстил „Билјана“, за расветни тела „Пролетер“, конфекцијата „Солидност“ и др. На второ место ќе биде земјоделството, на кое исто така ќе се посвети големо внимание. Во Прилеп и Прилепско егзистираа 4 поголеми земјоделски стопанства и 12 селски задруги со 5.200 хектари обработлива површина и значителен број на земјоделска механизација.

Зголемениот стопански раст создаде поволни услови за подобар економски живот на населението. Во градот се отворија посебни и посовремени магацини за продажба на разновидана стока како основна потрепштина на граѓанството. Потребата од станбен простор заради појавената миграција село-град пак, услови во тој период да започне и интензивна изградба на станбени згради во градот и неопходните придружни објекти од областа на образованието, здравството и администрацијата. Паралелно со тоа се започна со изградба и модернизација на патната мрежа, со изградба, односно

дооформување или проширување на градскиот булевар. Прилеп добива нов лик, со постојано надградување на урбанистичкиот план.

Седумдесеттите години претставуваат посебен период од економскиот развој на стопанството. Во тој период силно ќе биде застапен процесот на интеграција, односно окрупнување на индустриските капацитети кои требаше да преставуваат носители на севкупниот стопански раст и развој. Носителот на општествениот приход во Прилеп, Тутунскиот комбинат, направи интеграција со големата фирма “Југотутун” од Скопје, а фабриката „11 Октомври” со, во тоа време и во југословенски рамки познатиот гигант, “Енергоинвест” од Сараево, БиХ. Покрај интеграцијата во индустриската област, окрупнување беше направено и во селското земјоделско стопанство. Во Прилеп беше формиран крупен земјоделско-индустриски комбинат ЗИК „Прилеп”. Ваквото окрупнување, поткрепено со модернизацијата во сите сектори, вклучувајќи ја збогатената понуда и учество на високообразован кадар во стопанството, според статистичките податоци, создаде услови кон средината на 70-тите години општествениот производ во прилепското стопанство да расте со стапка од 25,2 % на годишно ниво. Во општествениот сектор таа стапка изнесува 29,8%, а во индивидуалниот сектор 15,8 %. Окрупнувањето на големите претпријатија и земјоделските комбинати и притоа создадените поволни услови за развој и на малото стопанство, во значителна мера придонесоа за зголемување на бројот на вработени во Општината. Статистичките податоци покажуваат дека во годините по војната, до седумдесеттите години од XX век, а натаму уште повеќе, драстично се менува соодносот во структурата на земјоделско со неземјоделско население. Од доминантно земјоделско население (над 80%) забележано во периодот по војната, тоа станува неземјоделското население (над 60%). Во тој однос, значајно место зазема тутунската индустрија, рударството, прехранбената, текстилната, металната, хемиската индустрија но и трговијата, туризмот и занаетчиството.

Ваквата промена во структурата ја наложи потребата од развој и во другите области: здравството, образованието, културата и други општествени гранки. Здравствените институции (болница, здравствени домови) добиваат нов квалитет (Медицински центар) и способен стручен кадар.

Стекнувањето на повисоко образование беше важен фактор за општествениот развој. Образованието имаше значаен приоритет и му беше посветено особено внимание. Во градот егзистираат повеќе градинки, основни и средни училишта со повеќе струки: гимназиска, економска, здравствена, фармацевтска, земјоделско-ветеринарна, хемиско-технолошка, машинска и сообраќајна струка, лаборанти, физиотерапевти, и сл. Покрај постоечкиот Економски факултет и двете научни институции - Институтот за тутун и Институтот за истражување на старословенската култура, во градот се отвораат и дисперзирани студии за техничка информатика, за тутун, за рударство и геологија. Инвестициите во образованието се согледуваат и во доделувањето на над 1.000 стипендии на учениците на годишно ниво. Во градот својата дејност ја обавуваат и други установи со традиција, како што се Градскиот музеј, Театарот, Историскиот архив и др.

Распаѓањето на Југославија е резултат на длабоки економски и развојни контрадикции кои социјализмот, без демократија, човекови права и пазарна економија не можел да ги реши. Пресвртен момент, без сомнение, претставува XIV конгрес на КПЈ од јануари 1990 година. Тие настани веднаш предизвикале ослободување на партиската елита, масовно преминување на членството во новоформираните партии и на крајот преиспитување на позицијата на Македонија во федерацијата.

Пролетта 1990 година беа регистрирани четири големи политички партии, кои добија голема поддршка од електоратот, заедно со 22 помали. На првите парламентарни избори одржани според мнозинскиот изборен систем во ноември 1990 година овие партии добиле 120 места во Парламентот.

На 25 јануари 1991 година новоизбраното мултипартиско Собрание усвои Декларација за независност на Република Македонија со која, меѓу другите работи, Република Македонија беше дефинирана како суверена држава, која во согласност со нејзините интереси ќе одлучува независно за нејзините идни односи со другите држави.

Во периодот од 1945 година па се до 1990 година со Прилеп раководеа седумнаесет Претседатели на Народниот одбор, Општината и Собранието на Прилеп, а Драган Јанушески беше последниот од нив кој ја обавуваше таа функција пред воведувањето на политичкиот плурализам во тогашната Социјалистичка Република Македонија.

На локалните избори одржани во 1990 во Прилеп победи ВМРО-ДПМНЕ. Составот на новото собрание кое броеше шеесет одборници, беше составено од неколку партии. Најголем број одборници имаше ВМРО-ДПМНЕ -33, потоа СКМ-ПДП - 10, а останатите места ги добија Социјалистичка партија, Сојуз на реформските сили, и ...

На 17 јануари 1991 година се одржа конститутивната седница на Општинското собрание на кое беше избрано раководството на градот. Според тогашниот изборен закон и систем, претседателот на општината се бираше од редот на одборниците кои имаа освоено мнозинство на одборници. За прв претседател на Општинското собрание е избран Илија Димоски – Шаторо од редовите на ВМРО-ДПМНЕ. После него Претседатели на Општинското собрание до 1996 година беа и: Ратко Андреески и Виолета Попоска.

На вторите по ред локални избори во Македонија, кои се одржаа во 1996 година по пропорционалниот изборен систем за градоначалник на Прилеп е избран Глигор Иваноски кој на таа функција остана до наредните избори во 2000 година.

По третите локални избори одржани во Македонија, во периодот од 2000 до 2005 година, градоначалник на Прилеп беше Сашо Пирганоски од редовите на СДСМ и Коалицијата „За Македонија заедно“.

Од 2005 година кога се одржаа четвртите локални избори, па се до денес 2014 година, по одржаните петти во 2009 и шести локални избори одржани во 2013 година, на местото градоначалник на Општина Прилеп се наоѓа Марјан Ристески од редовите на ВМРО-ДПМНЕ и „Коалицијата за Подобра Македонија“.
(фото 9)

По осамостојувањето на Р. Македонија, а посебно во последниот период Прилеп во значителна мера го засилува севкупниот економски развој. Во градот егзистираат и мошне добро се развиваат бројни приватни компании кои даваат значаен придонес во неговиот економски развој. Од особено значење се компаниите „Микросам“, кој ужива светски глас, „Витаминка“ која е трансформирана во АД, Мермерниот комбинат и некои други. Во Прилеп влегува и странски капитал.

Градот е познат и по меѓународниот карневал „Прочка“, Пиво фест, Фестивалот на народни инструменти и песни, Денови на Крали Марко, Мариовско-мегленски средби и повеќе културно-уметничко-драмски манифестации од кои најпознат е театарскиот фестивал „Војдан Чернодрински“, Ликовната колонија и Поетското Маркукуле. Познат е и по фудбалскиот клуб „Победа“.

Во градот постои и меморијален музеј „11 Октомври“, многу споменици и спомен-обележја од поблиското и подалечното минато. Тој е претпознатлив по Марковите кули, црквата „Св. Никола“, Могилата на непобедените и убавите, повеќе од десетина, цркви.

Градот во својата богата историја има бројни забележителни личности, од кои би ги споменале: Крали Марко, Марко Цепенков, Ѓорче Петров, Пере Тошев, Методија Шаторов-Шарло, Методија Андонов-Ченто, повеќе народни херои, писатели и актери. Во сеопштата борба на Македонците за стекнување на сопствена држава, започнувајќи од национално-револуционерниот период и особено во периодот на Втората светска војна, градот има дадено бројни жртви.

Според првиот попис на населението по војната (1948 г.), Прилеп имал 24.816 жители. Таа бројка константно се зголемувала, особено од педесеттите години на XX век. Со последниот попис направен во 2002 година, во градот живеат 66.246, а заедно со околицата 73.351 жители.

Грбот на Општината

Во 1975 година, Прилеп е одликуван со Орден народен херој и е еден од осумте одликувани со ваков орден во тогашната СФРЈ. (фото 10)

Со такво одликување се здобиле и 14 други лица од Прилеп и Прилепско, заслужни за нивното учество во Втората светска војна и формирањето на македонската држава. (Фото 11)